

הבדלה במוצאי תשעה באב שחל בשבת

חייב הבדלה בתשעה באב

הראשונים דנו האם יש חיוב הבדלה בתשעה באב שחל ביום הראשון. הרמב"ן בתורת האדם (שער האבל ענין אבלות ישנה) הביא ספיקו של הבה"ג בזה, דכיון דקיי"ל (ברכות כז, ב) מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס, א"כ היכא שחל תשעה באב באחד בשבת וצריך להפסיק מלשתות מבעוד יום, יש להסתפק אם יבדיל מבעוד יום, או דילמא כיון דאילו מבדיל קבליה לתשעה באב עליה, ואיחייב ליה בעינוי כיון דשווייה חול, דאמר בין קדש לחול, ונאסר ליה בשתייה, וכמבואר כן לענין יום הכיפורים (עירובין מ, ב) שא"א לומר זמן על הכוס משום שכיון שקבלו אפילו מבעוד יום נאסר בכל העינויים.

ולכן מסיק הבה"ג שצריך להמתין עד אחרי ת"ב ואז יבדיל על הכוס, וכתב הבה"ג שאף דמסקינן בפסחים (קז, א) שמי שלא הבדיל במוצ"ש, מבדיל והולך כל היום כולו (של יום ראשון), ומשמע כל היום אין טפי לא, וא"כ איך יבדיל מוצאי תשעה באב, תי' הבה"ג דהני מילי היכא שהיה מותר לו לאכול, אבל הכא שהיה אסור לו לאכול ביום ראשון, שפיר יכול להבדיל ליל יום שני. ודברי הבה"ג הובאו בטור (סימן תקנו).

גדר מצות הבדלה

ונראה דמבואר מדברי הבה"ג בעיקר גדר מצות הבדלה, שחולק על הרמב"ם (שבת כט, יא) הסובר שגדר מצות הבדלה הוא הזכרת ענין שבת ביציאתו, וז"ל הרמב"ם יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אף על פי שלא נכנסה השבת, וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אף על פי שעדין היא שבת, שמצות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו במעט. דלהרמב"ם לכאורה אין שום צד שע"י הבדלה, שאומר המבדיל בין קודש לחול, עושהו חול, דכל ענין ההבדלה הוא הזכרה ביציאתו, ולא שע"י ההבדלה הוא מוציא.

ובאמת הרמב"ם הוא לשיטתו, שכידוע שיטת הרמב"ם שאין חיוב מה"ת של תוספת שבת, ורק ביום כיפור יש תוספת מה"ת, א"כ קשה איך יכול לקדש מבעוד יום, וע"כ שאפשר לקדש גם לפני שבת, ודו"ק.

אבל יש להעיר בעצם דברי הבה"ג, שכתב שאם יבדיל כבר חל תשעה באב משום דשווייה חול, ולכאורה הוא תמוה שהרי עדיין שבת, ואסור לו לעשות מלאכה ואיך שייך לשוויה חול מבעוד יום, וצ"ע.

קבלת צום ט"ב

שו"מ ברמב"ן (תורת האדם שער האבל - ענין אבלות ישנה) שדן בכל הענין האם שייך קבלת ט"ב שנחלקו בזה רבותינו, וז"ל וכן הקבלה שהזכיר רבינו ז"ל אינה ענין אלא ליום הכפורים מפני שיש לו תוספת כמו שפירשנו, אבל יש לומר שהקבלה אוסרת עליו בזמן הזה שהוא משקיעת החמה והוא מפלג המנחה ולמעלה, הואיל והוא יכול לעשותו תוספת לימים של תורה יכול לעשותו נמי תוספת ליום של דבריהם הואיל ורצה להוסיף אותו עליו ולעשותו כיום עצמו, וכן מצינו שמתפלל בשבת של מוצ"ש ואומר הבדלה על הכוס ואף על פי שאינו מותר במלאכה, כיון שמבדיל בו כבר עשהו כלילה, וכיון שכן אם קבל עליו תעניתו עשה אותו על עצמו כבין השמשות של ת"ב, וזו סברא תלויה. ובזה מובן קצת דברי הבה"ג שאע"ג שבוודאי אסור בעשיית מלאכה אבל ע"י הבדלה עושהו לילה, א"כ לענין ט"ב כבר חל האיסורים.

להשקותו לקטן משום אתי למיסרך

והנה ראיתי בספר הליכות שלמה (טו, דבר הלכה יח), שהביאו שהמטה יהודה הק' על הבה"ג דאכתי איכא תקנה שיבדיל מבעוד יום ויתן לאחר שעוד לא הבדיל לשתות, שהרי הטעם דלא מבדילין בת"ב שחל במוצ"ש והתינוק ישתה הכוס, אינו אלא משום דלמא אתי למיסרך, כמבואר ברמב"ן (תורת האדם שם). ועי"ש שיש אומרים שמבדיל על הכוס ומטעים ליה לינוקא, ואע"ג דלגבי זמן של יום הכפורים קיי"ל (בעירובין מ, ב) שאינו מברך זמן על הכוס ונותן לתינוק משום דאתי למיסרך, יש לחלק דיום הכפורים יש עליו איסור כרת, ועוד נוגע בכל שנה ושנה, אבל תשעה באב איסורא דרבנן הוא ולא דחינן סדר הבדלות, דלית להו תקנתא בלא כוס משום גזרה, דבדרבנן לא גזרינן, וגם לא אתי בכל שתא ושתא. אך הרמב"ן חולק משום דמבואר במסכת

שבת (קלט, א) דאמרינן אתי למסרך גבי תינוק, אף על גב דלאו איסור כרת הוא ולא שכיח טפי. ומה"ט רב משרשיא יהיב ליה פרוטה לתינוק נכרי וזרע ליה (כלאים בחו"ל) ולא נתן ליה לתינוק ישראל משום דאתי למיסרך, וא"כ קשה דכאן שהוא היתר גמור להטעימו למי שלא הבדיל לא שייך דלמא אתי למיסרך.

ותי' הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, דבעינן שתייה בתורת "שתייה של הבדלה", ומי שאינו מבדיל עכשיו ואצלו עדיין שבת, לא מקרי שתייה של הבדלה. והעירו שם ממ"ש בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק מז הערה לא) שהגרש"ז אסתפק במי שהבדיל מבעוד יום ונזכר שלא קידש, שאולי יכול עדיין לקדש, ואין זה תרתי דסתרי שתרוויהו מחזקרא נפקי, דכתיב זכור את יום השבת לקדשו, והעירו א"כ הזרז קושיית המטה יהודה לדוכתיה, למה א"א לתת כוס ההבדלה למי שאינו מבדיל, הרי אע"פ שאצלו הוא עדיין שבת הואיל ואינו מבדיל, אבל עכ"פ שייך הוא להבדלה גם עכשיו.

ונראה שנידון זה תלוי בגדר מצות הבדלה וכנ"ל, שלפי הבה"ג הוא גדר של "הבדלה", שע"י ההבדלה "משווהו" לחול, א"כ מי שאצלו עדיין שבת אינו יכול לשתות יין ההבדלה, אבל לפי הרמב"ם שהגדר הוא הזכרת שבת ביציאתו, א"כ אע"פ שהוא אינו מבדיל נחשב ל"שתיית הבדלה". ולפי הרמב"ם יעלה דשייך לקדש אע"פ שכבר הבדיל, שמצוה אחת היא של הזכרת שבת, אבל הכא בת"ב דאנן קיימינן בשיטת הבה"ג, ולהבה"ג ענין הבדלה הוא לעשותו חול א"כ מי שאצלו עדיין שבת א"א לו לשתות ודו"ק.

אבל א"כ צ"ע בדברי הרמב"ם למה אינו מבדיל מבעוד יום וישתה בעצמו. ואולי אה"נ לשיטתו שפיר יכול להבדיל מבעוד יום, וצ"ע.

תשלומין להבדלה במוצאי שבת של ת"ב

הרמב"ן בתורת האדם חולק על הבה"ג במה שכתב שמבדיל עכ"פ במוצאי ת"ב בליל יום שני. וטעמו דהא דאפשר להבדיל גם אח"כ (כמבואר בפסחים קו, א), הני מילי היכא דבמוצאי שבת היה ראוי להבדיל, אבל היכא דבמוצאי שבת לא היה ראוי להבדיל, תו לא מבדיל דכולהו תשלומין דראשון נינהו, וכיון דבזמניה לא היה ראוי להבדלה אינו יכול להבדיל שלא בזמנו. עוד כתב שלמ"ד שמבדיל והולך כל היום כולו (פסחים קז, א), היינו משום דכל יום ראשון הוא כלילה של מוצאי שבת, ולכן מסתברא שאפילו היכא שהיה אסור לו לאכול ביום ראשון, א"א לו להבדיל אח"כ, דליכא הבדלה אלא במוצאי שבת דהוא לילה ויום.

שיטת הרמב"ן שלא שייך הבדלה על הכוס במוצאי ש"ת

ואח"כ מסיק הרמב"ן עצמו טעם אחר דכלל לא תקנו הבדלה על הכוס במוצאי ש"ת"ב, ונימוקו עמו, שהרי מבואר בברכות (לג, א) דבתחילת תקנת הבדלה לא תקנוה על הכוס, וכשהעשירו קבעוה על הכוס, חזרו והענו קבעוה בתפלה. וא"כ כתב הרמב"ן שבתשעה באב שחל להיות במוצאי שבת **כל ישראל עניים מרודים הם** משום שאסור להם לשתות יין, ובכי האי שעתא לא תקינו הבדלה על הכוס כלל. ולא אמרינן המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס אלא בשעה שיש כוס, אבל בשעה שאין כוס בעולם אין צריך להבדיל.

הבדלה בחולה שיש בו סכנה

הגרי"ש אלישיב זצ"ל ויבלחט"א חתנו הגר"ח קניבסקי שליט"א דנו האם חולה שיש בו סכנה חייב להבדיל בתשעה באב ביום ראשון, וכמו שנדפס המשא ומתן ביניהם בספר קובץ תשובות (ח"א סי' נז).

אכילת בשר ויין בתשעה באב

הגאון רבי חיים קניבסקי שאל את חמיו האם חולה שיש בו סכנה חייב להבדיל בתשעה באב לפני שיאכל, והביא דברי הגמ' בתענית (ל, ב) כל האוכל בשר ושותה יין בתשעה באב עליו הכתוב אומר (יחזקאל לב) ותהי עונותם על עצמתם, וא"כ א"א לו להבדיל על היין. ואע"פ שרש"י (שם) כתב "כלומר בסעודה המפסיק בה", משמע שכל האיסור של אכילת בשר ויין אינו אלא בסעודה המפסקת, מ"מ סברא הוא שכ"ש בתשעה באב עצמו. [ועיי"ש שנקט שיבדיל על חמר מדינה, אבל כידוע פסק החזו"א שאין חמר מדינה היום, ואולי מיץ תפוזים נחשב כחמר מדינה, אבל לא רצה להקל למעשה. והגרי"ש כתב שם שאפשר ביין מגתו שדינו כיון ואין איסור בתשעה באב. ולדבריו עדיף לחולה האוכל בתשעה באב הנדחה, להבדיל על מיץ ענבים במקום מיץ תפוזים וכדומה, כדי שלא ליכנס לספיקות האם באמת מיץ תפוזים נחשב לחמר מדינה].

והשיב, שהאיסור של בשר ויין בסעודה מפסקת הוא דווקא בסעודה מפסקת, ועל פי דברי מרן הגרי"ז (על הרמב"ם הלכות תענית) שהאיסור הוא דווקא בסעודת המפסקת משום דאז נחשב "כמתו מוטל בפניו", ואינו מדין אבלות, שהרי אבל מותר לאכול בשר ולשתות יין. ואף שיש לדון שעכ"פ לא גרע משבוע שחל בו תשעה באב, שאין אוכלין בשר ושותין יין, מ"מ לצורך מצות הבדלה התיירו לשתות יין.

אבל כתב הגרי"ש שבאו"ז (הל' תשעה באב אות קטו) כתוב שגם ביום תשעה באב נחשב כמתו מוטל לפניו, אבל כתב שביין מגתו (ומיץ ענבים בכלל זה) יש להקל. חפשי בדברי האו"ז ולא מצאתי, (רק בסימן תטו כתב שכל תלמידי חכמים שבארץ ישראל נוהגים בערב תשעה באב בסעודה המפסקת שלא להסב, אלא כל אחד יושב לבדו וכל אחד מברך לעצמו ואין מזמנין בברכה המזון לפי שדומה להם כמי שמתו מוטל לפניו, וכן עושים ת"ח וותיקין בכל ארץ גלותם), אבל כן מצאתי כדבריו בשו"ת הריטב"א (סימן סג) הובא בב"י (סי' תקנו) כדלהלן.

אמירת נחם בתשעה באב

דהנה יש כמה וכמה שיטות בראשונים מתי אומרים נחם בת"ב. דעת הטור (או"ח סי' תקנז) שאומר אותה בבונה ירושלים לפי שהיא מענינה. ומביא בשם הרא"ש שכל ימיו תמה למה אין אומרים אותו אלא בתפלת המנחה, ולא בכל התפילות, והביא שבאמת ה"ר יהודה אלברצלוני כתב שמזכירין מעין המאורע ערבית ושחרית ומנחה, ובשומע תפלה מזכירין ענינו כשאר תענית צבור. [ויש מקומות שנוהגין לומר ערבית שחרית רחם, ובמנחה נחם, והא מלתא תליא במנהגא, אף על גב דליכא שינוי בין נחם לרחם, דאנן כל יומא דת"ב מצלינן על נחמה ובעינן רחמים על הא מלתא].

וכתב עלה הב"י שהרב דוד אבודרהם (עמ' רנז) כתב שהוא מחלוקת בין רב עמרם (סדר רב עמרם ח"ב סי' צח) ורבינו סעדיה (עי' סדור רס"ג עמ' שי"ח הערה 16), ושפשט המנהג כדברי רבינו סעדיה שאינו אומר אותו אלא במנחה, וכתב הב"י שנראה לי שטעם רבינו סעדיה משום דלעת ערב הציתו בו אש (תענית כט, א) הלכך באותה שעה מזכירין שפלות ירושלים ואביליה ומתפללין על תנחומיה. ומביא כסמך לדבריו מש"כ הריטב"א בתשובה (סימן סג) וז"ל לענין נחם בתשעה באב דעתי דכיון דמשום המאורע אמרינן ליה על פי הירושלמי, אומרו בכל תפלותיו ערבית שחרית ומנחה, ככל מעין המאורע שבכל מקום, **אלא שבערבית ושחרית שהוא כמי שמתו מוטל לפניו ואינו בנחמה אומרים רחם**, ולמנחה אומרים נחם, שדומה למי שנקבר מתו. הרי לן שס"ל להריטב"א שגם בשחרית נחשב כמו שמתו מוטל לפניו. ולפי זה אין סברא לחלק בין תשעה באב עצמו לבין סעודה המפסקת וכמ"ש הגרי"ש.

איסור שתיית יין למי שמתו מוטל לפניו

בעיקר חידוש של מרן הגרי"ז שהאיסור לאכול בשר ולשתות יין בסעודת המפסקת היא משום דהוי כמתו מוטל לפניו, ועי"ש שכן הוא להדיא בביאור הגר"א (או"ח סי' תקנב) שכ' וז"ל וכו' תה"ד דסעודה זו במקום אנינות, ודומה כמי שמתו מוטל לפניו, ות"ב במקום אבילות. ואונן אמרינן אינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ולא שותה יין, אבל חליצת מנעלים גם אונן אינו חייב. אבל לכאורה לא יתכן לומר כן בדברי תלמידי רבינו יונה (ברכות י, ב בדפי הרי"ף), שכתב שהטעם שאסרו לאבל באכילת בשר ושתית יין קודם קבורה, מפני שאם יבא לאכול בשר ולשתות יין ימשך אחר תענוגיו ויתעצל בקבורת המת, ומפני זה הטעם נמי לא אסרו לו נעילת הסנדל, שאם ילך יחף לא יוכל ללכת לכאן ולכאן ולהשתדל בקבורתו. ואם זה הטעם שמא יתעצל בקבורתו, לא שייך לגבי תשעה באב.

ושוב העירו לי מה כתב הבית יוסף (יורה דעה סימן רמב) לדייק מסוגיית הירושלמי שבפרק מי שמתו (ברכות פ"ג ה"א) שמי שרבו מת מוטל לפניו אינו אוכל בשר ואינו שותה יין כמי שמתו מוטל לפניו, אע"פ שלא שייך הטעם של רבינו יונה.

איסור רחיצה מסעודת המפסקת

עוד יש להעיר שמדברי הרמב"ן משמע שהאיסור לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת אינו משום דהוי כמתו מוטל לפניו. דהנה הרמב"ן בתוה"א (ענין אבילות ישנה הובא ברא"ש פ"ד תענית סי' לח) כתב וז"ל תניא כל שהוא מחמת תשעה באב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ, וכל שאינו מחמת ת"ב מותר לאכול בשר ומותר לשתות יין ומותר לרחוץ, ומסביר הרמב"ן דכל שהוא מחמת תשעה באב זהו הסעודה

המפסיק בה שאסור לאכול בה בשר ולשתות יין, ומכיוון שקבל עליו מקצת אבילות אסור לרחוץ, ואף על גב דאכתי לא עייל תשעה באב, רחיצה הנאה דלאחר שעה היא ונראה כרוחץ לתשעה באב ומשום הכי אסור, הא בנעילת הסנדל ובשאר דיני אבילות אינו נוהג אלא משתחשך. ואם איתא שגדר איסור אכילת בשר ויין משום דהוי כמתו מוטל לפניו, א"כ אין כאן שייכות לאבילות, שהרי אבל מותר בבשר ויין, א"כ למה נאסר רחיצה מה"ט.

ואולי יש לדחות הראיה דהנה עיקר דברי הרמב"ן צ"ב שפתח בזה שקיבל עליו מקצת אבילות ולכן אסור ברחיצה, וסיים דהנאת רחיצה נרגש בצום עצמו. וכבר העיר בזה הגרמ"ד סאלווייצ'יק זצ"ל (מובא בעלון "מסביב לשולחן") ומסביר שרק היכא שכבר התחיל דיני אבילות אפשר לאסור מעשה אבילות משום שנגש אח"כ, דבלא"ה לא היה איכפת לי בזה שהרי מותר לאכול אע"פ שתועלת האכילה נרגש בת"ב עצמו. ובה מתרץ למה אינו תלוי בזמן שהרחיצה ישפיע על הלילה, עי"ש. ולפי"ז י"ל דגם אם עדיין לא חל דיני אבילות ממש, אם כבר נאסר בבשר ויין מטעם שמתו מוטל לפניו, א"כ כבר הוא "במצב" של אבילות, וכבר יש לאסור מעשה שיביא תועלת האסורה אח"כ, ודו"ק. אלא דעדיין צ"ע לשון הרמב"ן שכתב שקיבל עליו מקצת אבילות, משמע שאסור בשר ויין הוא מדיני אבילות.

אכילת בשר ושתית יין מוצאי ת"ב שנדחה

עוד יש להעיר על דברי הגרי"ז ממה שכתב הרמ"א (או"ח סי' תקנח) שאם חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום א', מותר לאכול בשר ויין ביום ב', אבל בלילה אסור מפני אבילות של יום. א"כ משמע שיש איסור אכילת בשר בתשעה באב מטעם אבילות, דאלת"ה למה אסור במוצאי תשעה באב שנדחה מחמת אבילות של היום.

אלא דעי' בשו"ת מהרי"ל (סימן קכה), שהוא המקור לדברי הרמ"א, שכתב שיש למנוע מלאכול בשר ולשתות יין ליל מוצאי י' באב, למי שנוהג שלא לאכול במוצאי תשעה באב, דאין זה משום חומרא דריב"ז דבו נשרף רובו של היכל, אלא משום חומרא דתענית ואבילות של יום, ושייך לבין המצרים. משמע שאין הטעם משום אבילות של תשעה באב, אלא משום דין שבוע שחל בו תשעה באב שנוהגים לא לאכול בשר ולשתות יין, וא"כ אין כאן הוכחה דלא כהגרי"ז.

[ואגב אורחא בברכי יוסף (או"ח סי' תקנח, ב) מביא שהר"ש ויטאל כתב בספר הכוונות (דף פט ע"ג) דהרב אביו מהרח"ו זצ"ל היה אוכל בשר ויין בליל שני אם תשעה באב היה נדחה. והביא שגם הפר"ח בליקוטים כתב דאין טעם לאסור בלילה שאחר התענית].

אלא שראיתי שהביאו משו"ת תשב"ץ (ח"ב סי' רעא) דמשמע להדיא שגם בתשעה באב יש איסור לאכול בשר ולשתות יין, וז"ל אי נמי משום דבתשעה באב איכא מילתא אחריתי דליכא בשאר צומות אפילו איכא שמד, והוא משום חיוב אבילות כגון לא יאכל בשר ולא ישתה יין, ושאר מצוות דנהגו באבל, דמשמע שהדינין ההם מיוחדין לתשעה באב בלבד משום אבילות החרבן.

הבדלה בשבת חזון

ובדברי הגרי"ש זצ"ל שהתיר לשתות מיץ ענבים בתשעה באב, יתכן בזה נ"מ גם לענין בריא לגבי הבדלה בשבת חזון. דהנה המחבר (או"ח תקנא, י) כתב שמותר לשתות יין הבדלה וברכת המזון, וכתב הרמ"א שנוהגין להחמיר שלא לשתות יין בברכת המזון ולא בהבדלה, אלא נותנים לתינוק, ובמקום דליכא תינוק, מותר בעצמו לשתות הבדלה, וראיתי כתוב שהחזו"א הקפיד לשתות בעצמו.

אבל יש להעיר שבשו"ע (או"ח תקנא, י) כתוב שיש מי שאומר שהנוהגים שלא לאכול בשר בימים הנזכרים, מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר, ואסורים בבשר עוף ובשר מלוח ויין תוסס. א"כ כמו שישן תוסס אסור גם יין מגתו.

ועי' בספר הלכות חג בחג (פ"ד הערה 74) שאפשר שאם מבדיל על מיץ ענבים לכו"ע אינו צריך ליתן לקטן, דאולי לא החמיר מהרי"ל אלא על יין גמור ולא על יין מגתו, שיש בו תרתי למעליותא, שאינו משמה, ולכן מותר מעיקר הדין לשתותו בתשעת הימים, ועוד שהוא יין של מצוה, ועוד כתב שלכו"ע אין צריך להבדיל על חמר מדינה, הואיל ומעיקר הדין מותר לשתות יין של הבדלה. ולדברי הגרי"ש שהתיר במיץ ענבים בת"ב עצמו לחולה, לכאורה ה"נ כאן.

שתית יין בברית בת"ב

כתוב בשו"ע (או"ח תקנט, ז) שאם יש תינוק למול, מלין אותו אחר שגומרים הקינות ... ואם היולדת מצויה במקום המילה, יברך על הכוס ותשתה ממנו היולדת, והוא שתשמע הברכה ולא תפסיק בדברים בין שמיעת הברכה לשתית הכוס, ואם אינה שם, יברך על הכוס ויטעים לתינוקות.

וראיתי שבספר תורת היולדת מובא בשם הגריש"א שאין לתת ליולדת לשתות מהיין, ובספר בירור הלכה מביא שראה בכתביו (של הגרי"ש) הטעם משום שבזמן הרמ"א היו שותים יין בתוך הסעודה משא"כ בזמנינו.

וצ"ע שממ"נ אם יש איסור לשתות יין בת"ב א"כ מה ההיתר להביא ליולדת לשתות, האם נאמר שבסעודה המפסקת היה מותר לשתות יין של כוס של ברכה. ואם אין איסור מה איכפת לי שאין הדרך לשתות בסעודה, הרי היא צריכה לשתות משהו אז תשתה היין במקום שאר משקה.

היתר אכילה לחולה בתשעה באב

והנה כפי שהבאנו, הגר"ח קנייבסקי צידד לומר דכיון דחולה שמותר לו לאכול בתשעה באב אינו מותר לו לאכול אלא מה שצריך, א"כ אין לו היתר לשתות יין של הבדלה. וצ"ע כיסוד לזה מה דאיתא בב"ה"ל (סי' תריח) בשם שו"ת בנין ציון (סי' כד) לענין חולה שיש בו סכנה שמותר לו לאכול ביוה"כ, דאף אם הותר לו לאכול פעם אחת יותר משיעור, מ"מ על אכילה השניה אם היה די לו בפחות משיעור והוא יאכל כשיעור חייב כרת, לכן צריך לשער בכל אכילה ואכילה אם די לו בפחות. וא"כ ה"ה בתשעה באב, דכעין דאורייתא תקנו. ולא דמי למה שכתב המשנה ברורה (תקנט, לז) לענין תשעה באב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, שבעל ברית שאינו משלים תעניתו לפי שיום טוב שלו הוא, צריך להבדיל על הכוס קודם שיאכל, דשאני התם דיו"ט שלו הוא ומותר לו לאכול הכל כרצונו, משא"כ בחולה.

ואע"פ דיש מקום לחלק בין תשעה באב ליוה"כ, די"ל שבת"ב "במקום חולי לא גזרו", משא"כ ביוה"כ שאין ההיתר אלא משום פיקו"נ, אבל כדברי הגר"ח"ק כבר כתב החת"ס (שו"ת חת"ס או"ח קנז), עיי"ש שדן האם חולה שאוכל בתשעה באב יכול לעלות לתורה, וכתב שעדיין מקרי שהוא צם, וז"ל וכי החולה אינו מחוייב בדבר התענית ואינו מתענה בו, והלא לא הותר לו אלא כדי צרכו וחיותו, ואם די לו בשתייה לא יאכל, ואם די לו באכילה פעם אחת לא יאכל ב' פעמים. (והבאנו דבריו בענין אכילת חצי שיעור ביוה"כ).

ולפי"ז היכא שת"ב חל בשבת ונדחה, שמבואר בב"ה"ל (תקנט, ט) שאפילו חולה שיש לו מיחוש קצת אין צריך להשלים הצום, משמע ג"כ שאין צריך להקפיד ולאכול בצמצום, דבכה"ג לא גזרו צום כלל, ולכאורה בזה אפילו לסברת הגר"ח"ק יהיה מותר לו לשתות היין של הבדלה.

קטן בהבדלה

הגר"ח"ק טען עוד, שלא מצינו שחייבו קטן האוכל בתשעה באב שחל ביום ראשון להבדיל משום חינוך, וע"כ שאין חיוב הבדלה. ואין לומר דאין כאן מצות חינוך משום דכשיגדל הרי לא יאכל ולא יבדיל, שהרי בחגיגה (ו, א) מבואר שמצות חינוך תלוי במצב שהוא עכשיו, ולא איך שיהיה כשיגדל, וכמבואר שם שקטן חיגר פטור מעלייה לרגל אע"פ דכשיגדל יבריא. [ויש להעיר על מה דס"ד שיפטור מחינוך משום דכשיגדל לא יבדיל, שהרי ערבך ערבא צריך שיתכן שגם כשיגדל אם יאכל כשיהיה חולה הרי יבדיל, וא"כ שפיר יתחייב בחינוך לזה].

קטן וחולה לדינא

וכתב הגרי"ש לדינא, שהברכ"י (תקנו, ג) הביא בשם הכנה"ג שחייבים להבדיל, ולא הזכיר שום חולק, ולכן צריך החולה להבדיל. ולענין קטן אם מבדיל עיין בספר הלכות חג בחג (פ"ח אות יג) שכתב שקטן אינו מבדיל, וכתב מקורו (הע' 21) בספר ארחות רבינו בשם בעל הקה"י, ושכן שמע מהגריש"א זצ"ל. וכתב דמוכח כן מהראשונים הנ"ל שדנו אם להלכה יבדיל בתשעה באב ויתן לקטן לשתות, וכתבו דיש חשש דאמימיסרך, ואם איתא, הרי הקטן עצמו חייב להבדיל, וא"כ למה לא יתן לו לשתות, אלא ע"כ שאין חיוב חינוך על הבדלה בתשעה באב.